

Europa, l'esperança del món

Francesc Xavier Grau

LA INSOSTENIBILITAT DEL MÓN ACTUAL (EL MÓN NO SE'N SURT)

Res més complex d'analitzar que la globalitat del món, inaprehensible. I tanmateix és indispensable que l'anàlisi es pugui fer, perquè només una visió global prou comprensiva i compartida pot trobar el camí de sortida del laberint en el qual la humanitat s'ha anat endinsant i que, des de la petita escala individual i local de cada poble que la conforma no es pot arribar a copsar. Un laberint que constitueix una trapa per a cadascun dels pobles de la Terra, en la mesura que tots depenen d'uns recursos que ja avui són insuficients per a tots i que se segueixen emprant de la manera que cada poble creu que té dret a emprar. La humanitat es troba atrapada per una gran paradoxa: la glocalització.

Global i local. *Glocalització* no és pas un terme nou; segons un dels primers teòrics de la globalització, el sociòleg Roland Robertson, els termes glocal i glocalització van sorgir fa gairebé trenta anys, encunyats per economistes, especialment del Japó, un país

que sempre ha cultivat la seva significació espaciocultural. Avui és també, ell mateix, un terme global. Representa un fenomen que no ha parat d'estendre's a tots els àmbits de l'activitat humana: la interacció entre la visió i l'impacte global i el local de qualsevol de les activitats humanes. I és que, malgrat l'absoluta globalització de la comunicació, la competència econòmica mundial emfatitza, de fet, la importància del lloc, la proximitat i la singularitat. D'aquesta manera la localització i la globalització esdevenen fenòmens complementaris. Les petites regions perden el caràcter «provincià» i es converteixen en plataformes de llançament cap a la competició global.

La globalització, ja gairebé total, porta a la localització! I a un retorn a la importància de les ciutats i les seves regions d'influència. Les ciutats, fonament i origen de les societats democràtiques. La cita d'un clàssic permet agafar una mica de perspectiva:

La nostra forma de govern no ha d'envejar res a les institucions dels pobles veïns, perquè som més aviat uns models que no pas uns imitadors d'altres. De nom és una democràcia, perquè l'administració està en mans, no d'uns pocs, sinó de la majoria. Però si la llei és igual per a tothom en els interessos particulars, és segons la consideració de que gaudeix cada ciutadà en alguna

Francesc Xavier Grau i Vidal és professor de Mecànica de Fluids a la Universitat Rovira i Virgili, de la qual fou rector en el període 2006-2014.

cosa, i no per raó de la seva classe, sinó del seu mèrit personal, que és preferit per a les funcions públiques, com tampoc per pobresa, si un pot fer un servei a l'Estat, no li és destorb la seva obscura condició social. La llibertat és la nostra norma de govern en la vida pública, i en el comerç ordinari de la vida no ens mirem amb recel, ni ens irriteu amb el veí si fa el que li plau, ni li fem cara de retret, que no perjudica, però dol. Sense molèstia en les nostres relacions privades, per respecte complim amb exactitud les disposicions públiques obeint sempre les autoritats i les lleis, principalment les establertes per a protegir els qui sofreixen injustícia i les no escrites, la transgressió de les quals porta al menyspreu general.¹

Qui no es voldria veure encara més plenament identificat amb aquest text? Segurament compartit com ideal de ciutadania i de democràcia, que encara cal perseguir avui en dia, és un petit extracte, tot just tres versicles, de l'oració fúnebre pels caiguts en el primer any de la guerra entre Atenes i Esparta, l'hivern del 431 abans de Crist, que Tucídides posà en boca de Pèricles, i representa un originalíssim exemple de consciència ciutadana i un model de reflexió política encoratjada per una confiança optimista en les possibilitats de l'home i en el progrés de la cultura humana. Però la democràcia i la pàtria de què parla Tucídides és la de la ciutat d'Atenes. I és que el concepte de ciutadania neix, naturalment, a la ciutat. Avui la humanitat entra en una època en la qual els estats nació comencen a perdre sentit i, davant la immensitat global, emergeixen les ciutats i les regions.

Tony Judt, en un dels seus darrers llibres, i segurament a tall de comiat, fa una reflexió pessimista sobre el món i els efectes

de la globalització, a partir del títol mateix *Ill Fares the Land*, traduït explícitament en català com *El món no se'n surt*. Però la globalització és quelcom d'inevitable i substancial a la idea de desenvolupament humà en un món finit: tard o d'hora s'havia d'arribar a poder connectar tots els punts de la Terra i, per tant, interrelacionar totes les activitats humanes.

L'evolució de l'actual estat de les coses a nivell mundial, no ja només en termes materials, sinó també polítics, és literalment insostenible. Materialment, la Terra és avui insostenible: la petjada ecològica de la humanitat ja és superior a 1, s'avalua en 1,5: cal més d'una Terra per poder seguir vivint com ho fem avui, la qual cosa vol dir que el global de l'activitat descansa en un fons de recursos que existeix, però que s'esgotarà abans de poder reposar-lo. Aquest valor d'1,5 és la mitjana mundial; regionalment, els valors són molt diferents. La petjada dels europeus occidentals és superior a 3; és a dir, si tota la humanitat visqués com Europa avui, caldrien més de 3 terres per a proveir tots els recursos necessaris. Ja fa temps que el món viu amb ple coneixement d'aquesta realitat, però segueix endavant, amb inconsciència o irresponsabilitat, atès que el problema l'heretaran les generacions futures. Però encara que no hi hagués la perspectiva d'una limitació material tan clara, la situació seria igualment insostenible perquè la injustícia sempre és insostenible a llarg termini, i a curt només es pot mantenir per la força, com ho està sent avui en dia, ja sigui la dels drons, la de les fulles d'afaitar a les tanques de Ceuta i Melilla o la dels exèrcits a una banda i l'altra del canal de la Mànega. És que hi ha algú avui que, seriosament i sense que li caigui la cara de vergonya, pugui defensar la superioritat dels drets d'algun poble?

La Declaració Universal dels Drets Humans, la que es podria considerar «la primera Constitució Mundial», comença amb dos articles que poden semblar una obvietat (les grans veritats sempre ho són):

Tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i en drets. Són dotats de raó i de consciència, i han de comportar-se frater-nalment els uns amb els altres.

Tothom té tots els drets i llibertats proclamats en aquesta Declaració, sense cap distinció de raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o de qualsevol altra mena, origen nacional o social, fortuna, naixement o altra condició.

Són, efectivament, grans veritats, indiscutibles seriosament parlant, però insosteniblement discutides en la pràctica diària. Amb limitacions ben definides per l'accés a aquests drets, que es mantenen precisament a través de les sobiraniaes nacionals.

El món global necessita i arribarà a tenir un govern mundial, democràtic, que introdueixi i faci complir regles de joc que possibilitin el compliment universal de la Declaració i modulin l'actual imperi dels interessos econòmics supranacionals, al qual responen defensivament els comparativament petits estats nació. Fa uns anys, el 2008, a l'inici de l'actual crisi, va semblar que el llavors president de França, Nicolas Sarkozy, hi feia un primer intent seriós en una reunió del G20, que va ser avortat pels EUA i la Xina: reclamava l'establiment de limitacions comunes al flux de capitals, segurament des de la frustració de constatar que tota una gran França era incapaç de no estar subjecta a onades econòmiques que la superaven. Com que és l'únic resultat possible, cal treballar per aconseguir-ho. Això no

vol dir aixecar d'un dia per l'altre totes les fronteres i actuals limitacions a la mobilitat de les persones, que les confinen i limiten les seves capacitats de desenvolupament humà, perquè, com també recorda Judt que ja deia John Maynard Keynes, forma part de la sostenibilitat el que la transició sigui admissible.

És en aquesta difícil estratègia on s'equivoquen, i s'enfonsen sense adonar-se'n, els estats europeus, tots ells petits a nivell mundial. També s'ha pogut observar amb tot el que es porta de segle, i des de finals de l'anterior, una dinàmica defensiva a nivell dels estats-nació, amb manifestacions de vot popular tendents a tancar fronteres per mantenir la que, efectivament, és una situació objectiva de privilegi. Cap dels estats europeus—ni Alemanya—té la dimensió suficient, ni econòmica, ni tecnològica ni humana, per representar i fer prevaler enfront de la resta del Món els interessos de la seva societat.

Mentre no es defineix o s'avança en aquesta idea de Govern Mundial, el món ja s'està organitzant a la manera descrita per Orwell: s'estan definint grans blocs regionals d'interès econòmic i dimensió d'actuació mundial. I en aquesta dinàmica, a Europa li costa prendre la iniciativa, malgrat tot el seu lideratge conceptual. És l'actual tragèdia d'Europa: constitueix un model per al món de com pot evolucionar una societat basada en la idea de l'accés universal al benestar i al mateix temps no acaba de quallar políticament, quan sí que ho estan fent altres grans blocs que, precisament, no tenen tanta preocupació per l'equitat i la justícia social. A mitjà termini, cal definir políticament aquesta gran regió europea, paradigma de societat justa, que basa la seva sostenibilitat en la cohesió so-

cial i el desenvolupament intel·ligent. Això també vol dir, amb efectes pràctics, treballar intensament per resoldre el problema de la sostenibilitat material que s'esmentava abans, a través de ser capaços de canviar el paradigma energètic. Efectivament, la disponibilitat generalitzada d'energia és l'element clau i, en aquest sentit, l'aposta pel Reactor Termonuclear Experimental Internacional, l'ITER, per a la ubicació del qual s'havia postulat Vandellòs, és la gran esperança d'una font d'energia potencialment sense límits que podria permetre multiplicar la capacitat del planeta de proveir recursos i, per tant, de poder estendre el model de societat europeu.

Quan la generació dels actuals dirigents es trobava a la seva infantesa, sentia parlar gairebé a diari de Bernadette Devlin, Golda Meir, Lyndon B. Johnson o el Foreign Office, i de tots els conflictes armats que hi havia al darrere. Quaranta o cinquanta anys més tard, Israel i Palestina es mantenen, tristament i vergonyosa, en el primer pla de l'actualitat, s'ha canviat Vietnam per Síria, Irak o l'Estat Islàmic, i conflictes més propers com el d'Irlanda del Nord per d'altres tant o més aguts i preocupants a la civilitzada Europa, com ara l'actual a Ucraïna. No sembla que s'hagi millorat gaire, i menys si es recopila tot el que s'ha pogut veure al llarg de tots aquests anys. La diferència amb quaranta anys enrere és que avui, per damunt de tots aquests conflictes intensos i sagnants, existeix una dinàmica mundial que supera la capacitat de direcció i decisió de cap govern, per poderós que sigui: la dinàmica econòmica dels capitals financers, moguts exclusivament per la maximització del lucre immediat, el qual és un motiu legítim amb l'actual l'estat de les coses.

Que els focs locals, per intensos que siguin, no impedeixin de veure l'evolució global: el model que representa Europa és l'excepció en el món; la norma, la gran majoria i creixent, segueix el model que illustren els BRICS (Brasil, Rússia, l'Índia, la Xina i Sud-Àfrica, conjuntament, el 42% de la població mundial). Un model que no és esperançador des de la perspectiva de la persecució de l'equitat i la justícia al món i, per tant, insostenible per al món a termini mitjà.

EUROPA COM A MODEL

Des del fraccionament en petitíssimes unitats de pocs milions d'habitants, immerses en el joc de la competència global, no hi ha cap capacitat d'incidir en l'esbojarrada dinàmica global. Només una actuació conjunta prou sostinguda es pot fer notar. A llarg termini, potser de l'ordre d'uns quants decennis o fins i tot un segle, serà indefugible l'esmentat Govern Mundial sobre la base de l'aplicació de la Declaració Universal dels Drets Humans. Abans, però, i per a fer-ho possible, cal començar per imaginar-lo, concebre'l, i després reclamar-lo com a societat.

Si la dinàmica enfebrada de competència de petits estats nació o de regions, sota un domini de fluxos de capital supranacionals fa avançar la humanitat cap una situació d'insostenibilitat aguda, que pot desembocar en cataclisme per una lluita violenta per uns recursos escassos o pel manteniment de privilegis, cal agafar consciència de la necessitat d'un canvi global de manera de fer que permeti un desenvolupament més harmònic, menys

injust. Cal poder transitar de la dinàmica actual d'increment constant de les diferències entre els més rics i els més pobres, cap a un creixement global més equilibrat. I això requereix, sens dubte, d'actuació global executiva. Requereix, finalment, d'algun mecanisme de redistribució mundial de riquesa, semblant al que Europa va concebre per a la seva comparativament petita escala amb els fons de cohesió. És possible d'imaginar el que es pot fer pel desenvolupament cohesionat del món, si una petita part de tots els impostos que ja paguen els ciutadans fos administrada globalment? Res d'aproximacions voluntaristes, benintencionades o afeccionades, res de caritat: la definició, el sosteniment i l'administració d'uns serveis públics bàsics de nivell mundial, naturalment amb tots els controls propis d'una societat democràtica.

Cal ser conscient del nivell d'utopia que això incorpora i ser capaços d'identificar les grans i complexes dificultats a vèncer, però no sembla que hi hagi alternativa: sense un cert nivell de govern executiu mundial, els mecanismes de la globalització porten indefectiblement a la supremacia del model de societat representat pel que avui són les societats dels BRICS. Entre aquestes dificultats hi ha, per exemple, la definició de l'ús de la força, de tots, per a defensar i fer valer els drets elementals dels humans: un govern mundial també hauria de fer servir la força! «Només hi ha un camí vers la seguretat i la pau, el camí de l'organització supranacional», defensava Einstein. El concepte de govern universal va ser per a ell un concepte redemptor, després d'haver vist la capacitat destructora de les armes que havia contribuït a crear. Aquest govern universal, basat en una constitució

formulada sense ambigüitats i reconeguda per tots els governs, hauria de tenir capacitat real i poder executiu (també afirmava que l'autoritat moral no és pas el mitjà més adequat per mantenir la pau).

Mentrestant, a mitjà termini, cal treballar per a consolidar una regió basada en un model de societat justa, cohesionada i sostenible, que tingui prou dimensió humana i econòmica per a tenir capacitat d'influència al món, i aquesta és inequívocament Europa, l'esperança del món.

En aquest projecte, els actuals estats nació europeus són una cotilla i una barrera a l'evolució necessària; són els que ens porten en la direcció contrària a la que caldria seguir, volent mantenir-se identitàriament en l'escenari mundial, repenjats a Europa però sense deixar-la desenvolupar, quan cap d'ells és viable com a societat completament autònoma. Cal que molta de la seva presumpta capacitat de decisió, tota la que fa referència a les decisions d'abast mundial i bona part de la que correspon a polítiques de cohesió, sigui transferida a un eventual Govern europeu, i la resta cal que sigui administrada per unitats nacionals coherents i d'entitat suficient. En aquest sentit és interessant recordar una publicació relativament recent, de 2003 –abans de l'actual crisi–, dels professors Spaloare i Alesina, de Tufts i Harvard respectivament, titulada «La mida de les nacions», en la qual, a través d'instruments d'anàlisi econòmica, donen dimensió a aquest tipus d'unitats i prediuen una evolució cap a una major integració a gran escala i una major descentralització cap a unitats culturalment homogènies. Un altre cop pot sonar a utopia des de la tristesa de les preocupacions que ens dóna la petita política nacional,

però pot representar també l'únic escenari esperançador possible: la d'una Europa de les regions, constituïda com a Estat per a tot allò que implica actuació i relació d'escala mundial, i descentralitzada pel que significa d'atenció directa als seus ciutadans (els serveis públics essencials: salut, educació i atenció social), i deixar per a l'estudi de la Història els actuals estats, si més no els de mida i inhomogeneïtat cultural més gran.

En la dinàmica de globalització-localització, sota la macroestructura regional, el món s'està clusteritzant en grans àrees d'activitat socioeconòmica de dimensions que oscil·len en el rang d'1 a 10 milions d'habitants. En aquesta direcció, per exemple, hi actua encertadament la nova iniciativa europea de promoure el desenvolupament harmònic, intel·ligent i cohesionat a través d'un programa de desenvolupament regional (RIS3), que implica activament les gairebé 280 regions europees.

L'EUROPA DEL CONEIXEMENT. EUROPA I LES SEVES UNIVERSITATS

Europa com a concepte de model de societat emprat més amunt, no és exactament coincident amb el total de països del continent europeu. La idea d'Europa està més aviat representada pel que constitueix la Unió Europea (UE), avui integrada per 28 estats que reuneixen la gran majoria d'europeus, més de 500 milions de ciutadans. La UE, el germen del que haurien d'esdevenir els Estats Units Europeus, és molt diversa socioeconòmicament i alhora molt coherent culturalment. Conjuntament té un PIB més gran que el dels EUA (el país amb PIB més

elevat) i el PIB/càpita dels 28 països oscil·la entre el de Luxemburg (el més gran del món, amb més de 100.000\$), i el de Bulgària (amb prop de 8.000\$). 15 dels 28 països es troben entre els 30 primers del món en índexs de desenvolupament humà. Globalment, són els 500 milions d'habitants que més bé viuen del planeta, en un sentit més ampli que el merament econòmic.

L'any 2000 la UE es va voler definir, amb l'estratègia de Lisboa, com l'economia basada en el coneixement més competitiva i dinàmica del món, capaç de créixer econòmicament de manera sostenible amb més i millors ocupacions i amb major cohesió social. La declaració de Lisboa es va concretar dos anys més tard, a Barcelona, amb indicadors macroscòpics que convé seguir tenint presents: 3% del PIB en investigació (1% públic i 2% privat), 2% en Educació Superior.

Avui, 15 anys després, amb l'horitzó del 2020, Europa parla de creixement intel·ligent, sostenible i integrador, en una idea que reuneix competitivitat pròpia, cohesió social i respecte pel planeta. I per assolir aquests objectius globals se'n marca cinc de molt concrets i operatius:

1. Ocupació per al 75% de les persones de 20 a 64 anys
2. Inversió del 3% del PIB de la UE en R+D
3. Reducció d'un 20% en les emissions de gasos d'efecte hivernacle (o un 30% si es donen les condicions) respecte als nivells de 1990; ús d'un 20% d'energies renovables i augment del 20% en l'eficiència energètica.
4. Reduir les taxes d'abandonament escolar prematur per sota del 10% i

assolir que almenys un 40% de les persones de 30 a 34 anys d'edat completin estudis de nivell terciari.

5. Reduir almenys en 20 milions el nombre de persones en situació o risc de pobresa i exclusió social.

Són objectius clars, mesurables i assolibles pels europeus però que, sobretot, ensenyen un camí al món. Incorporen els elements essencials de consciència de la insostenibilitat del model actual, de necessitat de desenvolupament amb respecte al planeta i sobre una base de cohesió social. No per atzar, sinó perquè la dinàmica de competència mundial està basada avui en dia en el domini del coneixement, en aquests cinc objectius s'hi identifica un paper destacat del sistema de coneixement, i particularment del sistema universitari, que és directament protagonista en dos d'ells: en la investigació (es manté l'objectiu, per a tots els estats membres, d'un 3% d'inversió en R+D) i en la formació superior (que ha d'arribar a un 40% de cada cohort), encara que indirectament la universitat es pot sentir preocupada en tots.

En aquests moments són molt encertats els tres adjectius clau utilitzats per descriure H2020: *intel·ligent, sostenible, integrador*. Sintetitzava molt bé com Europa es mostra com a model a un món que, com va dir Tony Judt en la seva obra pòstuma, va pel mal camí. I les universitats ocupen un lloc central en aquest model, a la base de la hipòtesi de la societat del coneixement: el valor afegit de l'impacte econòmic, social i cultural de les universitats és el que permet sostenir-les a un nivell competitiu global.

Les universitats, totes, atenen a interessos i demandes molt diversos. Les apel-

lacions a les responsabilitats globals, en pro d'un bé comú de la humanitat, tenen cert caràcter retòric, de molta menor entitat i pes en l'agenda universitària que les que corresponen a interessos més directament relacionats amb una certa idea de bé comú nacional, regional o local. Aquests interessos locals estan més relacionats amb la riquesa, el benestar i la competitivitat: ocupar les primeres posicions mundials en PIB/càpita és exigent i requereix sobretot inversió en coneixement que pugui revertir en innovació. Els desafiaments globals tenen més a veure amb grans reptes de la humanitat, la majoria dels quals cauen lluny; només el de la sostenibilitat energètica global entra directament dins els objectius més locals, com es posa de manifest en els objectius d'Europa 2020.

Europa 2020 posa conceptualment les universitats en el nucli de l'estratègia del seu propi desenvolupament. En una visió més global també és així, encara que no existeixi cap estructura supranacional que defineixi estratègies globals, més allà dels acords internacionals entre estats. Com s'ha dit més amunt, cal que es desenvolupi d'alguna manera aquesta estructura, però mentrestant, les universitats tenen un paper clau: són les institucions que tenen el coneixement i la capacitat de fer compatible l'atenció als desafiaments globals, als reptes de la humanitat, amb les exigències de les societats locals per a contribuir a increments de la competitivitat. En última instància, la posició adequada per a les universitats és la d'un compromís complet: Les universitats han de ser institucions clau a nivell regional. Han de buscar el desenvolupament de la societat immediata a través de la docència, la recerca i la trans-

ferència de coneixement, i involucrar-se en l'establiment de l'estratègia regional en col·laboració amb les autoritats locals, els agents socials i representants cívics.

Però també han d'aspirar a ser institucions compromeses a nivell mundial que eduquen ciutadans de ment oberta, crítics i compromesos ells mateixos, i que mitjançant la seva activitat de recerca ajuden també a definir línies d'acció mundials que condueixin a un món més just i sostenible.

Europa, amb un model de societat basat en la justícia social i en el respecte als drets de la humanitat i profundament democràtica, proposa el millor camí disponible a la resta del món. Cal que ella mateixa s'ho acabi de creure i avanci decididament cap a la seva plena identificació política. Ho necessitem tots, els ciutadans d'uns estats que ja no tenen plena sobirania real i que estan subjectes a forces globals que els ultrapassen, els ciutadans europeus que ho són però no ho acaben de ser, amb el dèficit democràtic que aquesta indefinició comporta, i tots els habitants de la Terra, que necessiten del lideratge d'Europa per a contrarestar les tendències dominants que condueixen a societats poc o gens basades en la justícia social i que són, per tant, insostenibles a llarg termini. I en aquest camí, les universitats europees hi tenen un paper rellevant. □

Pensar la nostra actualitat.

Joan Fuster i la filosofia

Neus Campillo (ed.)

Joan Fuster i l'anàlisi de la realitat social

Gustau Muñoz (ed.)

Anotacions al marge.

Els aforismes de Joan Fuster

Carne Gregori Soldevila

Joan Fuster i la música

J. Iborra, J. B. Llinares, X. Planas, V. Torrent, R. Xambó

De Llorente a Marx.

Estudis sobre l'obra cívica de Joan Fuster

Pau Viciano

Joan Fuster: el projecte de normalització del circuit literari

Vicent Simbor

Humanisme i nacionalisme en l'obra de Joan Fuster

Josep Iborra

Els discursos de la ciència.

Joan Fuster i la democratització del coneixement

Joan Borja i Sanz

Sobre Nosaltres, els valencians

Ferran Carbó, F. Pérez i Moragón (eds.)

Fuster, una declinació personal

Josep Iborra

Prosa i creació literària en Joan Fuster

F. Ardolino, E. Balaguer, A. Esteve, J. V. Garcia Raffi, N. Pellicer

Joan Fuster, llibre a llibre.

Diccionari bibliogràfic

Salvador Ortells Miralles (coord.)

1. Tucídides, *Història de la guerra del Peloponès*, II, XXXVII, 1-3. Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1954.